

IV. ŹRÓDŁA I MATERIAŁY

Robert Jop

(Archiwum Państwowe w Lublinie)

ARCHIWUM MIASTA CHEŁMA W OKRESIE STAROPOLSKIM. KATALOG DOKUMENTÓW Z LAT 1392–1794

Odtworzenie dziejów archiwum miasta Chełma z okresu staropolskiego napotyka na przeszkody związane z niewielką liczbą zarządzeń wydawanych przez władze miejskie w sprawie zabezpieczenia dokumentów i ksiąg sądowych oraz z ich współczesnym stanem zachowania. Kilkadziesiąt przywilejów¹ wystawionych przez królów polskich dla Chełma nie przetrwało do naszych czasów w oryginałach, natomiast zachowane, ale zdekompletowane księgi powstałe w wyniku działalności kancelarii miejskiej obsługującej wójta i radę miasta pochodzą dopiero z XVII i XVIII w.²

Podobnie jak w innych miastach staropolskich, na archiwum chełmskie do schyłku XVIII w. składały się dokumenty i księgi sądowe³. Możemy przypuszczać, że w XV i XVI w. jedne i drugie przechowywano w ratuszu, ewentualnie w miejscu urzędowania władz miejskich, przy czym o wiele więcej uwagi przywiązywano do zabezpieczenia przywilejów. Do 1791 r. nie mamy żadnych informacji o ich utracie. Praktyka postępowania z księgami wyglądała inaczej. Nasilająca się co najmniej od lat trzydziestych XVII w. niedbałość w ich prowadzeniu, specyfika uregulowań w sprawie przechowywania akt i samowola przedstawicieli władz miejskich w postępowaniu z nimi, nie sprzyjały utrzymaniu

¹ Dla ułatwienia wywodu mianem „przywilejów” będziemy określać zarówno dokumenty wystawione dla miasta przez królów polskich, jak też przez innych urzędników lub instytucje. Specyfika poszczególnych dokumentów zostanie odnotowana w dalszej części artykułu.

² R. Jop, *Zarys dziejów kancelarii miasta Chełma w XVII–XVIII w.*, „Rocznik Chełmski”, t. 4, 1998, s. 9–27.

³ Zob. H. Piskorska, *Organizacja władz i kancelarii miasta Torunia do 1793 r.*, Toruń 1956, s. 49; M. Friedberg, *Kancelaria miasta Kazimierza pod Krakowem 1335–1802*, „Archeion”, t. 36, 1962, s. 155 i n.; K. Arłamowski, *Archiwum Akt Dawnych miasta Przemyśla, jego dzieje, zasób i pracownicy*, „Archeion”, t. 39, 1963, s. 24–28; J. Łosowski, *Kancelarie miast szlacheckich województwa lubelskiego od XV do XVIII wieku*, Lublin 1997, s. 49; M. Starzyński, *Średniowieczny Kazimierz, jego ustrój i kancelaria*, Kraków 2015, s. 45 i n.; J. Krochmal, *Akta miasta Przemyśla 1402–1944*, t. 1, *Przewodnik po zespole archiwalnym*, Przemyśl 1995, s. 53–97.

ksiąg w zadowolającym stanie, na co nałożyły się dodatkowo klęski spadające na miasto. Czynnikiem ludzki sprawił przede wszystkim, że zaistniała zasadnicza rozbieżność pomiędzy działaniami landwójta, będącego swego rodzaju reprezentantem władcy jako właściciela miasta i stojącego na czele odrębnego sądu miejskiego i chełmskiej rady miejskiej w zakresie realizacji uchwał podejmowanych w sprawie bezpieczeństwa ksiąg sądowych, a oczekiwaniami *communitas* w tym względzie. Wyrazem tego była z jednej strony dosyć późno ukształtowana świadomość tego, czym jest archiwum miejskie, jakie spełnia funkcje i jaką rolę mają do odegrania włodarze miasta w procesie swoistej profesjonalizacji urzędu poprzez traktowanie go jako funkcji publicznej, z drugiej zaś protesty członków gminy miejskiej i korporacji miejskich starających się wymóc na władzach Chełma dbałość o ich „fortuny” zapisane w księgach.

Nie wydaje się, aby wyłącznie dziełem przypadku polegającym na braku zachowanych wzmianek było to, że słowo „archiwum” w aktach chełmskich pojawiło się dopiero w 1. połowie XVIII w., gdy z innych miast znane jest już z przełomu XVI i XVII stulecia⁴. Było to raczej objawem podejścia władz Chełma do otrzymanych przywilejów królewskich, a przede wszystkim wytworzonych przez kancelarię ksiąg miejskich, których stan zabezpieczenia stopniowo się pogarszał. Problem niedbałości w postępowaniu z aktami pojawił się w Chełmie najwcześniej w XVII stuleciu. W 1631 r. rajcy nakazali pisarzowi miejskiemu Grzegorzowi Polipowiczowi uporządkowanie ksiąg burmistrzowskich i wójtowskich po jego poprzedniku⁵. Skali i zakresu prac nie znamy. Mogły one dotyczyć zarówno bieżącej produkcji kancelarii, jak też ksiąg archiwalnych. Przyjmując, że do lat trzydziestych XVII w. akta wójtowskie i radzieckie znajdowały się w ratuszu, co wcale nie oznaczało ich pełnego bezpieczeństwa w obliczu licznych pożarów Chełma⁶, czy takich przypadków jak kradzież przez Kozaków podczas powstania Chmielnickiego⁷, to najwcześniej u schyłku tego stulecia pojawiła się brzemienność w skutki praktyka ich wynoszenia i przechowywania w domach urzędników. Skutkowało to przede wszystkim utratą ksiąg. Z lat 1695–1698 pochodzi kilka zapisów, które informują o „pogorzałych w domu burmistrza Franciszka Kucharskiego protokołach burmistrzowskich i landwójtowskich”⁸. Księgi te zawierały zapisy co najmniej od roku 1686 do 1695⁹. Podobna sytuacja miała miejsce kilkadziesiąt lat później, gdy w 1787 r. archiwalia spłonęły w domu Wojciecha Janickiego. Obejmowały one okres trzydziestu lat¹⁰.

Opisana praktyka wynikała z traktowania ksiąg miejskich jako swego rodzaju własności prywatnej urzędników (i nie tylko), co w konsekwencji prowadziło

⁴ K. Arłamowski, op. cit., s. 18; M. Stankowa, *Kancelaria miasta Lublina XVI–XVII wieku*, Warszawa 1968, s. 73.

⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Akta miasta Chełma (dalej: AmCh), sygn. 1, k. 52.

⁶ Zob. B. Zimmer, *Miasto Chełm. Zarys historyczny*, Kraków 1974, s. 41–44.

⁷ S. Skibiński, *Losy akt i archiwów chełmskich*, „Ziemia Chełmska”, t. 1, 1961, s. 9.

⁸ APL, AmCh, sygn. 2, k. 162v; sygn. 3, k. 5, 106–107.

⁹ APL, AmCh, sygn. 3, k. 5–17.

¹⁰ APL, AmCh, sygn. 10, k. 48, 67v. Jeżeli przyjmujemy, że były to księgi burmistrzowskie, to wypełniałyby lukę jaka współcześnie istnieje w zachowanym materiale źródłowym od 1756 do 1780 r.

do poważnych nadużyć. Gdy w 1741 r. mieszczanie chełmscy odkryli fakt fałszowania treści znajdujących się w nich zapisów, w odpowiedzi na zarzuty rajcy zarządzili, aby księgi przechowywane były „na zwyczajnym miejscu w archiwum”¹¹. Postanowienie władz Chełma to pierwsza znana nam z ksiąg miejskich uchwała regulująca kwestie ich zabezpieczenia i pierwsze użycie w nich słowa archiwum, które wówczas rozumiano przede wszystkim jako miejsce przechowywania ksiąg. Laudum władze uchwały doraźnie, jako efekt protestów mieszczan i raczej go nie wykonano, skoro księgi spłonęły we wspomnianym pożarze, który dotknął dom Janickiego. Zdarzenie to oraz wcześniejsze, pochodzące z 1784 r. oskarżenia kierowane przez mieszczan pod adresem rajców o zatajanie i fałszowanie dokumentów znajdujących się w archiwum spowodowały, że w czerwcu 1787 r. na zebraniu trzech porządków miejskich podjęto uchwałę, które miały zapobiec katastrofalnej w skutkach praktyce. Postanowienia dotyczyły dwóch zasadniczych kwestii. Po pierwsze, zdecydowano o rozpoznaniu i uporządkowaniu ksiąg miejskich; wyznaczone do tego osoby miały sporządzić spis wszystkich protokołów¹². Wykaz ten, jeśli powstał, nie zachował się do naszych czasów. W zamyśle władz Chełma skontrum miało dodatkowo posłużyć ułatwieniu mieszczanom kwerend, których celem było potwierdzenie zapisów w księdze z posiadanymi dokumentami¹³. Podstawą do tego typu zleceń był incydent zaszły w domu Janickiego. Po drugie ustalono, że wstępu do archiwum będą broniły drzwi z trzema zamkami, do których klucze mieli posiadać: landwójt, prezydent miasta oraz jeden z rajców lub ławników. Takie środki ostrożności podjęto, aby „żadna transakcja lub papier z archiwum miejskiego przez jednego wydawany nie był, tylko za wiadomością tych trzech”¹⁴. Archiwum miejskie znajdowało się wówczas (1787) na pięttrze chełmskiego ratusza, obok izby sądowej¹⁵. Laudum *expressis verbis* nie uregulowało kwestii rodzaju ksiąg, które miały być w nim przechowywane. Ustalenia rady miejskiej Chełma z 1791 r. w tej sprawie oraz praktyka stosowana w innych miastach pozwalają domyślać się, że chodziło o księgi już zamknięte.

Z kolejnych poczynań rajców chełmskich wynika, że odzyskali oni księgi miejskie, czyli uchwała z 1787 r. w części dotyczącej odebrania ich z rąk prywatnych została zrealizowana. Warto zauważyć na marginesie, że w tym roku doszło do znaczących zmian personalnych w radzie miejskiej, co mogło być elementem sprzyjającym i determinującym do wprowadzenia zarządzeń w życie. Ponadto burmistrzowie chełmscy podjęli kroki zmierzające do dodatkowego zabezpieczenia ksiąg. Temu celowi miała służyć naprawa zamku do skrzyni, w której zamierzano je przechowywać oraz zamówienie u rzemieślnika nowego klucza do niej i dwóch klódek. W 1788 r. wydano na ten cel z kasy miejskiej 9 zł i 8 gr.¹⁶

Miejsce złożenia ksiąg w 1787 r. pozostaje nieznanne. Z trzech zapisów istotnych w tej sprawie dowiadujemy się, że w 1788 r. spalił się ratusz chełmski,

¹¹ APL, AmCh, sygn. 6, k. 36v.

¹² APL, AmCh, sygn. 9, k. 141.

¹³ APL, AmCh, sygn. 10, k. 48, 67v.

¹⁴ APL, AmCh, sygn. 9, k. 141.

¹⁵ APL, Księgi grodzkie chełmskie. Relacje, Manifestacje, Oblaty (dalej jako: Kgch, RMO), sygn. 188, k. 571v–572.

¹⁶ APL, AmCh, sygn. 9, k. 215v.

w 1791 r. podjęto nowe uchwały dotyczące archiwum, w 1794 r. księgi znajdowały się w zakrystii chełmskiego kościoła parafialnego oo. Pijarów (p.w. Rozesłania Świętych Apostołów).

Pożar głównej siedziby władz miasta winien kojarzyć się z katastrofalnymi skutkami dla przechowywanej w nim dokumentacji, zarówno przywilejów królewskich, jak też ksiąg sądowych. Nie znajdziemy w nich jednak informacji, w przeciwieństwie do wymienionych wyżej przypadków, aby przy tej okazji spaliły się księgi. Na tej podstawie można przypuszczać, że albo udało się wynieść je z ratusza, albo pożar nie był zbyt rozległy i zgaszono go w zarodku (w obliczu planów rady miejskiej z 1791 r. dotyczących archiwum wydaje się to być prawdopodobne), ewentualnie z nieznanых powodów księgi zdeponowano już w 1787 lub 1788 r. u oo. pijarów. Kwestia reperacji wspomnianej skrzyni sprawy nie wyjaśnia, ponieważ można ją było umieścić zarówno w ratuszu, jak też u zakonników. Również uchwała z 1791 r. nie daje podstaw do wyjaśnienia sprawy. Postanowiono w niej, że bieżące protokoły dla jurysdykcji landwójtowskiej będą przechowywane u landwójta, a dla burmistrzowskiej u burmistrza, pozostałe zaś w archiwum miejskim¹⁷. Frazę o archiwum należy traktować jako intencjonalne postanowienie przeniesienia w niedalekiej przyszłości ksiąg ze skarbcza kościelnego (jeśli się tam znajdowały) do ratusza, lub rozwinięcie i doprecyzowanie uchwały z 1787 r. przy pozostawieniu ich w ratuszu. Warianty sytuacji w tym przypadku można mnożyć. Niewątpliwie jednak od 1787 r. magistrat chełmski sprawował bez przeszkód kontrolę nad zawartością miejskiego archiwum.

Pomiędzy rokiem 1787 a 1794 w nieznanых okolicznościach księgi miejskie zdeponowano u pijarów chełmskich. Ta zapobiegliwość rajców, być może podsztyta przekonaniem o nietykalności miejsc świętych, mogła być następstwem zarówno doświadczeń związanych z pożarem ratusza, jak też niespokojnych czasów wojny z Rosją podczas insurekcji kościuszkowskiej. Przyjmując drugą wersję, można przypuszczać nawet, że akta przeniesiono do kościoła tuż przed bitwą pod Chełmem, która rozegrała się 8 VI 1794 r.¹⁸ Potyczka skończyła się klęską wojsk polskich dowodzonych przez generała Józefa Zajączka. W konsekwencji żołnierze rosyjscy wkroczyli do miasta i splądrowali między innymi zabudowania zakonników. Wrażenia jakie pozostawili po sobie Moskale musiały być piorunujące, skoro znalazły ujście we wpisie w księgach miejskich, informującym o złupieniu zakrystii kościoła parafialnego. W dniu 25 VI 1794 r. Mikołaj Wołkowicz, pisarz miasta Chełma zanotował trochę nieporadnie:

Dnia 8 czerwca 1794 r. — — okrutna klęska, czyli batalia, po której przy samym zachodzie słońca — — Polacy zrejterowali się. Nastąpiła po tem okrutna klęska, rabunek, podczas którego archiwum miejskie, podówczas znajdowało się w zakrystii X pijarów, w którym protokoła, transakcje wszelkie obywateli, czyli kwity, rejestra, przywileje miastu nadane znajdowały się. Dla wyżej wyrażonej przyczyny, toż archiwum zburzone tak zostało, że transakcje obywatelskie, kwity i inne, jedne zabrane, drugie zdarte na wiatr wypuszczone zostały. Miecz obosieczny, ten także wzięty został¹⁹.

¹⁷ APL, AmCh, sygn. 19, k. 9v.

¹⁸ *Powstanie kościuszkowskie 1794. Dzieje militarne*, red. T. Rawski, t. 1, Warszawa 1994, s. 286.

¹⁹ APL, AmCh, sygn. 19, k. 77v. Chodziło prawdopodobnie o miecz katowski.

Los staropolskiego archiwum chełmskiego został tym samym w tragicznych okolicznościach przypieczętowany. Prace nad jego uporządkowaniem zapoczątkowano już w 1794 r., gdy archiwum powierzono opiece pisarza miejskiego²⁰, a kontynuowano je jeszcze w roku 1797 pod auspicjami władz austriackich, wybierając syndyka miejskiego Franciszka Obolewskiego, odpowiedzialnego za ład w archiwum i przetłumaczenie rezolucji cesarskich z języka łacińskiego i niemieckiego na polski²¹.

Na drugą część chełmskiego archiwum składały się dokumenty pergaminowe i papierowe. Wśród nich zasadniczą grupę stanowiły przywileje królów polskich wydane dla miasta, w tym dwa dokumenty lokacyjne, dalej odpisy lustracji starostwa chełmskiego z 1616, 1661 i 1789 r.; dekrety królewskie w sprawach spornych pomiędzy miastem a starostami chełmskimi i miejscową gminą żydowską oraz dekret podkomorzego chełmskiego ustanawiający granice między miastem i wsią Kobyle.

Jak stwierdzono wyżej, istniała zasadnicza różnica w podejściu władz Chełma do kwestii zabezpieczenia przed utratą lub zniszczeniem ksiąg sądowych i przywilejów. Te ostatnie z punktu widzenia interesu gminy miejskiej jako całości przedstawiały wartość nadrzędną, będąc zarówno źródłem praw służących miastu, jak też świadectwem ich posiadania²². W drugiej z wymienionych atrybucji wyrażał się ponadczasowy charakter przywilejów monarszych. Chełm otrzymywał je od 1392 r. do schyłku lat osiemdziesiątych XVIII w., przy czym, biorąc pod uwagę zakres otrzymanych praw — „złotym wiekiem” dla miasta było niewątpliwie XVI stulecie. Z wieku XVII i XVIII pochodzą przede wszystkim konfirmacje wcześniejszych nadań. Frekwencja występowania przywilejów królewskich w pięciu zachowanych do dziś rejestrach różnej proveniencji notujących zasób archiwum chełmskiego (lata 1616, 1633, 1780, 1789, 1791 — patrz poniższa tabela i katalog) wskazuje, że największe znaczenie dla miasta miały dokumenty dotyczące wolności i prerogatyw gospodarczych Chełma, wydane głównie w XVI wieku.

Z powodu braku źródeł o proveniencji miejskiej z XIV–XVI w. nie wiemy nic o miejscu i sposobach przechowywania oraz zabezpieczenia dokumentów królewskich wystawionych dla Chełma w tym czasie. Można przypuszczać, że znajdowały się w chełmskim ratuszu, choćby dlatego, że na początku XVII w. dysponowali nimi rajcy. Pierwszym aktem, który pozwala nam poznać zasób dyplomatyczny miejskiego archiwum, jest lustracja starostwa chełmskiego z 1616 r.²³ Odnotowano w niej 14 przywilejów okazanych przez władze Chełma komisji królewskiej, w tym dokument lokacyjny z 1392 r.²⁴ i 13 wystawionych w latach 1504–1578. Z tego zestawienia wynika, że w początkach XVII w. najważniejsze dla Chełma dyplomy znajdowały się w dobrym stanie i, jak można wnosić na podstawie późniejszych źródeł, nie doznały one żadnego uszczerbku ilościowego.

²⁰ APL, AmCh, sygn. 11, k. 11.

²¹ Tamże, k. 25.

²² I. Radtke, *Kancelaria miasta Poznania do 1570 roku*, Warszawa 1967, s. 161.

²³ Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, Lustracje, dz. XVIII, 47, k. 24–43 (dalej: *Lustracja 1616*).

²⁴ Tamże, k. 24.

Frekwencja występowania przywilejów miasta Chełma w zachowanych rejestrach

L. p. z wykazu	Data i miejsce wystawienia	Wystawca	Data				
			1616	1633	1780	1789	1791
1	1392, 7 stycznia, Luboml	Władysław II	+		+	+	+
2	1425, 28 września, Swarzowska	Władysław II	-	+	+	+	+
3	1439, 4 lipca, Krasnystaw	Władysław III	-	-	-	+	-
4	1456, 28 grudnia, Chełm	Sąd chełmski	-	-	+	+	+
5	1502, 24 sierpnia, Mińsk	Aleksander I	-	+	-	+	-
6	1504, listopad, Kraków	Aleksander I	+	-	+	+	-
7	1519, 20 września, Kraków	Zygmunt I	+	-	+	+	+
8	1523, 19 czerwca, Kraków	Zygmunt I	-	+	+	+	+
9	1541, 13 grudnia, b. m.	Zygmunt August	+	+	+	+	+
10	1546, 13 lutego, Kraków	Zygmunt I	+	+	+	+	+
11	1548, 16 stycznia, Piotrków	Zygmunt August	+	+	-	-	-
12	1550, 11 grudnia, b. m.	Zygmunt August	+	+	+	+	+
13	1556, 9 września, Wilno	Zygmunt August	+	+	+	+	+
14	1557, 7 grudnia, Wilno	Zygmunt August	+	+	+	+	+
15	1558, 12 maja, Wilno	Zygmunt August	+	+	+	+	+
16	1558, 26 sierpnia, Krasnystaw	Zygmunt August	+	-	-	+	+
17	1559, 17 kwietnia, Kraków	Zygmunt August	+	+	-	+	+
18	1572, 22 maja, Warszawa	Zygmunt August	+	-	-	+	+
19	1578, 10 lutego, Warszawa	Stefan I	+	-	-	+	+
20	1578, 20 czerwca, Lwów	Stefan I	+	+	-	+	+

21	1580, 1 stycznia, Warszawa	Stefan I	-	+	+	+	+	+
22	1582, 5 września, Chełm	Stefan I	-	-	-	-	-	+
23	1616, 6 czerwca, Warszawa	Zygmunt III	-	+	+	+	+	+
24	1616, 6 czerwca, Warszawa	Zygmunt III	-	+	+	+	+	+
25	1616, b. d. m.	Zygmunt III	-	+	+	+	+	+
26	1616, <i>Lustracja ziemi chełmskiej</i>	Zygmunt III	-	-	-	-	-	+
27	1633, 22 lutego, Kraków	Władysław IV	-	-	-	-	-	-
28	1633, 28 lutego, Kraków	Władysław IV	-	-	-	-	-	+
29	1649, 27 czerwca, Warszawa	Jan Kazimierz	-	-	-	-	-	+
30	1659, 23 lutego, Warszawa	Jan Kazimierz	-	-	-	+	+	+
31	1661, <i>Lustracja ziemi chełmskiej</i>	Jan Kazimierz	-	-	-	-	-	+
32	1662, 12 lipca, b. m.	Jan Kazimierz	-	-	-	-	-	-
33	1668, 26 lipca, b. m.	Jan Kazimierz	-	-	-	+	+	-
34	1669, 6 października, Kraków	Michał I	-	-	-	-	+	+
35	1676, 20 kwietnia, Kraków	Jan III	-	-	-	-	+	-
36	1676, b. d. m.	Jan III	-	-	-	-	-	+
37	1700, 11/17 maja, Warszawa	August II	-	-	-	-	+	+
38	1748, 20 lipca, Warszawa	August III	-	-	-	-	+	-
39	1780, 17 lipca, b. m.	Stanisław August	-	-	-	-	+	-
40	1783, 1 stycznia, b. m.	Stanisław August	-	-	-	-	+	-
41	1783, 30 maja, b. m.	Stanisław August	-	-	-	-	+	-
42	1789, b. m.	Stanisław August	-	-	-	-	+	+
43	1789, <i>Lustracja ziemi chełmskiej</i>	Stanisław August	-	-	-	-	+	-

Kolejność i sposób opisu przywilejów chełmskich w lustracji królewskiej, czyli brak sygnowania i chronologicznego układu, skłaniają do wniosku, że co najmniej do 1616 r. nie przeprowadzono ich ewidencji i uporządkowania w archiwum miejskim. Dokumenty zewidencjonowano prawdopodobnie dopiero przy okazji prac nad księgami miejskimi w 1631 r. Dwa lata później, w 1633 r., rejestr przywilejów zabranych przez rajców z Chełma do Warszawy w celu konfirmacji przez Władysława IV podaje zarówno sygnaturę (numer) archiwalną dokumentu (miejsce w kolejności posiadanych dokumentów), jak też numer porządkowy wymienianych w rejestrze dokumentów. Dla lepszego zobrazowania prowadzonego wywodu i jasności dalszych, przedstawiamy kombinację porządków numerycznych czterech pierwszych przywilejów. Pod numerem 1. archiwalnym i 1. w kolejności rejestru z 1633 r. odnotowano dokument lokacyjny miasta Chełma z 1425 r.; z numerem 2. archiwalnym i 2. w kolejności rejestru odnotowano dokument z 1502 r. dotyczący odbudowy murów miejskich Chełma; z numerem 4. archiwalnym i 3. w kolejności rejestru odnotowano dokument z 1523 r. potwierdzający ustanowienie jarmarku w Chełmie na święto Narodzenia Najświętszej Maryi Panny; pod numerem 6. archiwalnym i 4. w kolejności rejestru odnotowano dokument z 1546 r. dotyczący wydłużenia czasu trwania jarmarku chełmskiego²⁵. Przedostatni z zarejestrowanych dokumentów (w przypadku ostatniego odczyt jest niemożliwy z powodu zniszczenia karty) zabranych do Warszawy ma 26. sygnaturę archiwalną i 15. numer w kolejności rejestru²⁶. Sekwencja sygnatur jest następująca: 1, 2, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, ?, 19, 24, 25, 26, 27, co oznacza, że nie wszystkie przywileje według władz Chełma wymagały konfirmacji królewskiej. Po szczegółowej analizie omawianego rejestru możemy także odnotować ciągły brak ich chronologicznego układu w archiwum chełmskim.

W rejestrze z 1633 r. nie odnotowano dokumentu lokacyjnego Chełma z 1392 r. Sprawa jego uwierzytelnienia pieczęcią Władysława Jagiełły, a tym samym fundamentu lokacji miasta u schyłku XIV w., jest przedmiotem zainteresowania historyków od XIX w. Podstawą do dyskusji jest zapis znajdujący się w lustracji starostwa chełmskiego z 1789 r., oblatowanej w księdze miejskiej, z którego dowiadujemy się, że

slawetni mieszczanie pokazali komisarzom królewskim projekt na przywilej locatio-
nis miasta Chełma do podpisu najjaśniejszego króla Polski Władysława — — przygo-
towany. Ten jednak — — podpisem przerzeczonego — — Władysława zatwierdzonym,
ani pieczęcią koronną zapieczętowanym nie został, ani przez któregokolwiek z kanc-
lerzów podpisany nie jest²⁷.

Michał Baliński i Tymoteusz Lipiński stwierdzili w tej sprawie wprost, że przywilej dla Chełma nie został opatrzony pieczęcią królewską i w związku z tym prawo magdeburskie nie weszło w życie, czyli w 1392 r. nie doszło do lokacji miasta²⁸. Podobnie uważał Stanisław Skibiński, wskazując na rok 1425 jako

²⁵ APL, AmCh, sygn. 1, k. 58.

²⁶ Tamże, k. 58v.

²⁷ APL, AmCh, sygn. 24, k. 1v.

²⁸ M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym*, t. 2, cz. 2, Warszawa 1845, s. 757.

datę jego początków²⁹. Z kolei Bolesław Zimmer uznał sprawę za niejasną³⁰, natomiast Ryszard Szczygieł stwierdził, że mieszczenie chełmscy z nieznanymi powodów przedstawili lustratorom kopię roboczą przywileju³¹.

Problem posiadania przez władze Chełma dokumentu z 1392 r. rozpada się w obliczu powyższych spostrzeżeń na dwa zagadnienia. Po pierwsze, czy lokacja Chełma faktycznie miała miejsce w roku 1392? Po drugie, czy rajcy chełmscy mieli w swoim archiwum właściwie uwierzytelniony (opieczętowany) przywilej lokacyjny, wystawiony w roku 1392? Pierwsza kwestia to temat osobnych rozważań związanych z ustrojem miasta. Poszukując odpowiedzi na drugie pytanie należy stwierdzić, że w znanych rejestrach przywilejów miejskich czternastowieczny dokument lokacyjny Chełma został odnotowany w czterech z nich, przy czym dwukrotnie zapis budzi kontrowersje. W lustracji starostwa chełmskiego z 1616 r. czytamy, że mieszczenie chełmscy okazali komisarzom królewskim „privilegium locationis” miasta „cum confirmatione Regis Sigismundi Augusti”³², więc nie jest jasne, czy w tym przypadku chodziło o jeden (1572, konfirmacja), czy o dwa dokumenty (1391, oryginał i 1572 konfirmacja). Przywilej lokacyjny z 1392 r. oblatowano następnie po długim czasie w księdze grodzkiej chełmskiej pod rokiem 1780³³. W zapisie tym, zgodnie z praktyką kancelaryjną, odnotowano przywieszoną do niego pieczęć (formuła „L.S.”, *loco sigilli*). W lustracji starostwa chełmskiego z 1789 r. znajduje się cytowana już informacja o „projekcie przywileju” przedstawionego lustratorom i uwierzytelnieniu w 1572 r., a w rejestrze dyplomów, które spaliły się w 1791 r. w domu landwójta chełmskiego Józefa Boguchwalskiego, mowa jest o samym dokumencie³⁴. Z przedstawionych zapisów wynika zatem, że przywilej lokacyjny miasta Chełma z 1392 r. był opieczętowany królewską pieczęcią, ale nie zawsze znajdował się we właściwym dla niego miejscu, czyli w archiwum miejskim, podobnie jak księgi. Możemy przypuszczać, że został wyniesiony z ratusza i w nieznanymi okolicznościach znalazł się u landwójta Józefa Boguchwalskiego, który przechowywał go aż do nieszczęśliwego pożaru jego domu w 1791 r. Tak przedstawiony rozwój sytuacji tłumaczyłby przyczyny, dla których w 1789 r. rajcy chełmscy pokazali lustratorom królewskim jedynie „projekt na przywilej locationis miasta Chełma”³⁵. Inaczej mówiąc, rajcy oryginału dokumentu wtedy nie mieli. W domu Boguchwalskiego przywilej spłonął w 1791 r., jak wykazano wyżej, i ta konstatacja zmienia dotychczasowy pogląd S. Skibińskiego i R. Szczygła, że przywilej został zniszczony w 1794 r. po wejściu do miasta wojsk rosyjskich po bitwie pod Chełmem i splądrowaniu

²⁹ S. Skibiński, *Losy akt*, s. 8.

³⁰ B. Zimmer, *Miasto Chełm*, s. 25.

³¹ R. Szczygieł, *Miasto w późnym średniowieczu. Lokacja na prawie niemieckim [w:] Chełm i chełmskie w dziejach*, red. R. Szczygieł, Chełm 1996, s. 40.

³² *Lustracja 1616*, k. 24.

³³ APL, Kgch. RMO, sygn. 178 k. 995–996v. Ta oblata stała się podstawą edycji dokumentu wydanego przez Bolesława Zimmera (op. cit., s. 212) oraz przez Irenę Sułkowską-Kurasiową i Stanisława Kurasia (*Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 8, wyd. I. Sułkowska-Kurasiowa, S. Kuraś, Wrocław 1976, nr 2547 — dalej: ZDM).

³⁴ APL, Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247.

³⁵ APL, AmCh, sygn. 24, k. 1v (dalej: *Lustracja 1789 r.*).

zabudowań oo. pijarów³⁶. Dodajmy dla statystycznej poprawności, że dokument lokacyjny Chełma z 1425 r. został odnotowany w rejestrach przywilejów miejskich również czterokrotnie; nie ma go w lustracji starostwa z 1616 r., jest w rejestrze z 1633 r., czyli odwrotnie niż w przypadku dokumentu z 1392 r. Stąd wniosek, że obydwa przywileje traktowane były równorzędnie.

Bez mała stu pięćdziesięcioletni okres (1633–1780) milczenia źródeł w sprawie dokumentów miejskich nie przeszkadza w stwierdzeniu, że przez ten czas nic z niego nie ubyło (dokumenty wystawione do 1633 r.), a zasób powiększył się o przywileje nadane po roku 1633. W związku z tym możemy przypuszczać, że w tym czasie przywileje znajdowały się w miejscu dobrze zabezpieczonym, być może w ratuszu chełmskim. Pewne jest, że dostęp do nich mieli wyłącznie członkowie władz miejskich, co wzbudzało mniej lub bardziej uzasadnione obawy pospólstwa chełmskiego o los dokumentów. W 1784 r. mieszczanie skierowali przeciwko radzie oskarżenia o zatajanie przywilejów przechowywanych w archiwum i fałszowanie ich treści³⁷. Kwestię dostępu do dyplomów rozwiązała dopiero cytowana wyżej uchwała trzech porządków miejskich z 1787 r., dotycząca między innymi dostępu do archiwum.

W październiku 1780 r., czyli jeszcze przed wspomnianym konfliktem, oblatowano w księdze grodzkiej chełmskiej treść (często niepełną) 17 przywilejów wystawionych dla miasta, w tym obydwu przywilejów lokacyjnych. W części z nich pominięto mniej lub bardziej obszerne fragmenty treści. Przyczyn wykonania odpisów nie znamy, być może było to związane ze sporem pomiędzy Żydami chełmskimi, starostą i mieszczanami katolikami, dotyczącym spraw gospodarczych, bowiem większość skopiowanych dokumentów określa uprawnienia finansowo-handlowe w mieście każdej ze stron. Pamiętajmy, że w lipcu 1780 r. król Stanisław August wydał w tej sprawie specjalny dekret³⁸. Abstrahując od przyczyn powstania rejestru zauważmy, że w końcu lat osiemdziesiątych XVIII w. rajcy chełmscy posiadali w swoim archiwum i dysponowali kompletem dokumentów wystawionych dla miasta przez królów polskich. Należy także podkreślić, że odpisy dokumentów lokacyjnych Chełma z 1392 i 1425 r. oblatowane w księdze grodzkiej chełmskiej w 1780 r., stanowią jedyny przekaz ich treści, bowiem oryginały przywilejów nie zachowały się do naszych czasów. Odpisy te były podstawą dotychczasowych edycji obydwu dokumentów³⁹.

Po 1780 r. widoczna jest wyraźnie stopniowa zmiana podejścia władz Chełma do kwestii przechowywania przywilejów miejskich. Nastąpiło w tym zakresie rozluźnienie rygorów, wskazujące na tendencję do traktowania ich na równi z księgami miejskimi. Czy był to objaw coraz niższej świadomości magistratu co do znaczenia przywilejów królewskich, przede wszystkim dla gospodarczej pozycji Chełma (w obliczu przemian dotyczących znaczenia miast królewskich w Rzeczypospolitej w tym czasie byłoby to zastanawiające), czy też chodziło o wewnętrzne stosunki w mieście, to temat na osobne badania. Faktycznie,

³⁶ S. Skibiński, *Przywileje lokacyjne miasta Chełma na prawie magdeburskim*, „Ziemia Chełmska”, t. 2, 1962, s. 1; R. Szczygieł, *Miasto w późnym średniowieczu*, s. 41.

³⁷ APL, AmCh, sygn. 8, k. 196.

³⁸ Patrz niżej, nr 38 w katalogu dokumentów.

³⁹ Zob. niżej, nr. 1 i 2 w katalogu dokumentów.

oskarżenia kierowane przez pospólstwo pod adresem władz miejskich w 1784 r. musiały mieć realną podstawę, co znajduje potwierdzenie w wydarzeniach zaszłych po 1787 r., które ze względu na braku dokładnych informacji źródłowych możemy odtworzyć jedynie na zasadzie prawdopodobieństwa.

Postanowienia trzech porządków miejskich z 1787 r. sprawiły, że dostęp do przywilejów królewskich stał się utrudniony nawet dla władz Chełma. Pytanie jednak, czy *laudum* było skuteczne? Jeśli założymy, że w 1780 i 1784 r. przywileje miejskie znajdowały się w archiwum, to stan rzeczy w tej sprawie zmienił się albo w połowie lat osiemdziesiątych XVIII w., albo w ich końcu. Lustracja starostwa chełmskiego przeprowadzona w 1789 r. stała się okazją do tego, by rajcy chełmscy okazali przed lustratorami wszystkie posiadane przez miasto przywileje. Nie wiemy jednak, gdzie odbyło się to okazanie i skąd je wyjęto. Zważywszy na niewielkie rozbieżności pomiędzy spisem dokumentów odnotowanych w lustracji, a rejestrem archiwaliów spalonych w 1791 r. można założyć, że komisarze królewscy oglądali je w domu landwójta Józefa Boguchwalskiego, czyli trafiły do niego najpóźniej w 1789 r. Pamiętajmy przy tym, że landwójt chełmski był swego rodzaju „*brachio capiteanei*” w mieście, a lustracje odbywały się z poruczenia królewskiego. Boguchwalski został wybrany na urząd przez starostę chełmskiego w 1787 r., co rodzi przypuszczenia o przejęciu przywilejów wcześniej niż data lustracji. Oczywiście, w obliczu fragmentaryczności źródeł w omawianej sprawie, niewykluczona jest ewentualność przechowywania dokumentów w archiwum miejskim. Gmatwając niejako opisaną sytuację należy dodać, że przywileje miejskie mogły znajdować się w jeszcze większym rozproszeniu, skoro podczas lustracji nie przedstawiono oryginału dokumentu lokacyjnego z 1392 r.

Lustracja starostwa chełmskiego z 1789 r. jest najbardziej obszernym i najcenniejszym rejestrem przywilejów miasta Chełma. Daje nie tylko obraz niuansów związanych z zawiłymi dziejami archiwum miejskiego, ale także — co ważniejsze — jest podstawą jego rekonstrukcji w zakresie dyplomatycznym. Inne rejestry przywilejów miejskich należy potraktować jako uzupełniające, nawet jeśli powstały wcześniej.

W dniu 18 V 1791 r. omawiana lustracja została wydana w formie odpisu z metryki koronnej landwójtowi Józefowi Boguchwalskiemu i pisarzowi miasta Chełma Mikołajowi Wołkowiczowi, gdy obydwaj urzędnicy kończyli swoją poselską misję na obrady sejmu, który zakończył się uchwaleniem konstytucji majowej⁴⁰. Dziejów tego odpisu szczegółowo nie znamy, ale nie zniszczył go ani pożar domu Boguchwalskiego z sierpnia 1791 r., ani napad Moskali na archiwum miejskie w 1794 r., znajdujące się u oo. pijarów. Dokument został oblatowany w księdze burmistrzowskiej 23 III 1795 r.⁴¹, niespełna rok po bitwie pod Chełmem. W obliczu obydwu przypadków utraty przywilejów królewskich przyczyny oblaty wydają się być jasne i uzasadnione: wpis do księgi miał być świadectwem praw posiadanych przez miasto.

Lustracja starostwa chełmskiego z 1789 r. — pamiętajmy o tym — była w swej osnowie dziełem rewizorów królewskich, którzy zgodnie z zasadami sztuki dyplomatycznej opisali każdy dokument informując o dacie i miejscu jego wystawienia, zastosowanych środkach uwierzytelniających, formie zewnętrznej,

⁴⁰ APL, AmCh, sygn. 19, k. 17v.

⁴¹ APL, AmCh, sygn. 24, k. 25v.

stanie zachowania i treści. W związku z tym jej wartość jest nie do przecenienia. Kilka błędów rzeczowych popełnionych albo przez lustratorów, albo przez ingrosatora w Chełmie, dotyczących wystawcy przywileju lub zachowanych odpisów, w żaden sposób nie obniża znaczenia rejestru. Jego wartość doceniali jemu współcześni zakładając dla niego osobną księgę, uzupełnioną w części wpisami urzędów miejskich wniesionymi po wypełnieniu treścią lustracji początkowych stron woluminu. Dla historyków zajmujących się dziejami Chełma jest to podstawowe źródło do badań nad ustrojem i gospodarką miasta.

Dwa najbardziej dramatyczne zdarzenia rzutujące na dyplomatyczny zasób archiwum chełmskiego rozegrały się w 1791 i 1794 r. W ich wyniku Chełm bezpowrotnie utracił wszystkie dokumenty wystawione dla miasta przez królów polskich, odpisy lustracji, dekrety władców rozsądzających spory miasta ze starostami lub gminą żydowską, działy graniczne i zapewne szereg innych, których treści nigdy nie poznamy. Największą i szczegółowo opisaną stratę miasto poniosło w związku ze wspomnianym już pożarem w domu landwójta Józefa Boguchwalskiego, który miał miejsce w sierpniu 1791 r.⁴² Spłonęło wtedy co najmniej 29 przywilejów i dokumentów służących miastu, zabranych z archiwum przez burmistrza Sebastiana Gorajewskiego i przechowywanych „w niebezpiecznym miejscu, to jest w domu szlacheckiego Bochuchwalskiego, landwójta”⁴³. To oznacza, że uchwała władz chełmskich z 2 I 1791 r., zalecająca złożenie przywilejów w archiwum, nie została skutecznie wykonana. Całości zniszczenia przywilejów dokonał w 1794 r. wspomniany już rabunek przez Rosjan zabudowań klasztoru chełmskich pijarów, gdzie przechowywano archiwalia miejskie. Paradoksalnie, pożar z 1791 r. i protestacja mieszczan chełmskich skierowana przeciwko Gorajewskiemu i Boguchwalskiemu, wpłynęły na powstanie kolejnego rejestru dyplomów miejskich przechowywanych w archiwum, stanowiących uzupełnienie i potwierdzenie treści wcześniejszych.

*

Poniższy katalog dyplomów powstał na podstawie rejestrów zachowanych w księgach miejskich i grodzkich chełmskich (z lat 1616, 1633, 1780, 1789 i 1791), zawierających spisy przywilejów królewskich, kopii dokumentów ingrosowanych w księgach Metryki Koronnej (lustracje dóbr królewskich), dekretów królewskich i urzędników powiatowych, które przechowywane były w staropolskim archiwum miasta Chełma od XIV do schyłku XVIII w. Rejestry te nie odzwierciedlają całego zasobu archiwum, a jedynie tę jego część, która albo ze względu na treść dokumentów była istotna dla prawnego i gospodarczego funkcjonowania miasta, albo została odnotowana incydentalnie z powodu przyczyn zewnętrznych (pożar, konfirmacja królewska). Nie należy także traktować katalogu jako pełnego zestawienia wszystkich dokumentów jakie Chełm otrzymał od panujących władców. Wnioski takie nasuwają się przede wszystkim po analizie źródeł wskazujących na to, że archiwum miejskie było bardziej zasobne niż notują to znane rejestry⁴⁴.

⁴² APL, Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247–248.

⁴³ Tamże, k. 248.

⁴⁴ APL, AmCh, sygn. 19, k. 77v (informacja o splądrowaniu zakrystii kościoła pijarów chełmskich w 1794 r.).

Ze względu na to, że nie zachowały się oryginały przywilejów chełmskich, pojawiły się ograniczenia w możliwości pełnego opisu dokumentów w katalogu. Dotyczy to w szczególności ich strony zewnętrznej i regestu treści. W odtworzeniu tych elementów najbardziej przydatna była lustracja starostwa chełmskiego z 1789 r., uzupełniona dodatkowo o informacje z pozostałych spisów, niestety lakonicznych w treści. Niektóre dokumenty znane są tylko z jednego rejestru, więc ich metryczka prezentuje się skromnie⁴⁵. Ponadto lustracja z 1789 r. wskazuje, że chełmscy rajcy niewiele wiedzieli o odpisach przywilejów miejskich znajdujących się w innych księgach. Włodarze Chełma nie znali oblat wniesionych do Metryki Koronnej. Kwerenda w tych księgach ujawniła na obecnym etapie badań treść siedmiu dokumentów wpisanych do niej przez kancelarię królewską (6 dokumentów z XVI w. i 1 z XVII w.)⁴⁶. Ani razu rajcy chełmscy nie wspomnieli lustratorom o kilkunastu dokumentach wpisanych kolejno w 1780 r. do księgi grodzkiej chełmskiej⁴⁷. Przekazali im natomiast informację o dwóch dokumentach oblatowanych w księgach grodzkich chełmskich pod rokiem 1647 i 1783⁴⁸. Tworząc poniższy katalog zrezygnowano z czasochłonnej i nie gwarantującej powodzenia kwerendy w księgach sądów szlacheckich (przede wszystkim w księgach grodzkich chełmskich), zmierzającej do odnalezienia oblat przywilejów, ale sprawa jego uzupełnienia w przyszłości pozostaje otwarta. Warto dodać, że tylko dwa przywileje lokacyjne miasta doczekały się wydania drukiem⁴⁹.

Katalog dokumentów miasta Chełma przechowywanych w jego staropolskim archiwum zawiera informacje typowe dla tego typu wydawnictw. W kolejności odnotowano: streszczenie dokumentu, informacje o oryginale dokumentu (opis cech zewnętrznych pochodzi z *Lustracji 1789 r.*), miejsce oblaty, informację o regestrach, nowożytnych edycjach i literaturze dotyczącej dokumentu.

⁴⁵ Zob. katalog, np. dokumenty nr: 3 (1439 r.), 27 (1633 r.) i 32 (1662 r.).

⁴⁶ Patrz katalog, nr. 5, 13, 14, 15, 17, 21, 31.

⁴⁷ Por. np. przypis do dokumentów nr. 6, 7, 8 w katalogu.

⁴⁸ Patrz katalog, nr. 22 (1647 r.) i 41 (1783 r.).

⁴⁹ ZDM, cz. 8, nr 2547, 2565.

Katalog dokumentów z lat 1392–1789 z zasobu staropolskiego archiwum miasta Chełma

Wykaz skrótów:

AmCh	— Akta miasta Chełma (w APL)
Kgch. RMO	— Księgi grodzkie chełmskie. Relacje, Manifestacje, Oblaty (w APL)
MK	— Metryka Koronna (w AGAD)
MKI	— Metryka Koronna, <i>Inscriptiones</i> (Księgi wpisów; w AGAD)
MRPS	— <i>Matricularum Regni Poloniae summaria</i> , ed. T. Wierzbowski i in., t. 1–6, Warszawa 1905–1999
ZDM	— <i>Zbiór dokumentów małopolskich</i> , cz. 8, wyd. I. Sułkowska-Kuraszewska, S. Kuraś, Wrocław 1976

1

1392, 7 stycznia, Luboml

Władysław Jagiełło, król polski, przenosi miasto Chełm z prawa polskiego i ruskiego na prawo magdeburskie, określając prawa i przywileje wójta dziedzicznego oraz mieszczan chełmskich.

Or.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*): Najprzód stawetni mieszczanie miasta Chełma złożyli projekt na przywilej *locationis* miasta Chełma do podpisu Najjaśniejszego króla Polski Władysława — — przygotowany, na którym projekcie data onego w Lubomlu, zamku królewskim w niedzielę między oktawą Trzech Króli roku 1392 zanotowaną. Ten jednak projekt podpisem rzeczonoego Najjaśniejszego Władysława — — zatwierdzonym, ani pieczęcią koronną zapieczętowanym nie został, ani przez któregokolwiek z kanclerzów podpisany nie jest;

Obl.: 1) Transumpt fragmentów: MKI, t. 20, k. 25v–26v (w dokumencie króla Aleksandra z 1502 r. dla wójta dziedzicznego Chełma, Pawła Kamienieckiego z Pomianowa). Data dzienna wpisu nieznana, tytuł: *Privilegium super advocatiam Chelmensensem*;

2) Transumpt fragmentów: MKI, t. 21, k. 48–49 (w dokumencie króla Aleksandra, wystawionym dla Pawła Kamienieckiego z Pomianowa w 1504 r., zawierającym potwierdzenie nadania wójtostwa chełmskiego);

3) Kgch. RMO, sygn. 178 k. 995–996v (1780);

Reg.: 1) *Lustracja 1616*, k. 24;

2) AmCh, sygn. 24, k. 1v (*Lustracja 1789 r.*);

3) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791);

Wyd.: 1) B. Zimmer, *Miasto Chełm*, s. 212;

2) ZDM, cz. 8, nr 2547;

Tłum.: B. Zimmer, *Miasto Chełm*, s. 212–213;

Lit.: 1) M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, s. 757;

2) S. Paulowa, *Przywileje królewskie*, s. 160–161;

3) S. Skibiński, *Losy akt*, s. 8;

4) S. Skibiński, *Przywileje lokacyjne*, s. 1, 4;

5) B. Zimmer, *Miasto Chełm*, s. 25, 26;

6) R. Szczygieł, *Jagiellońska lokacja Chełma*, s. 34–35;

6) R. Szczygieł, *Miasto w późnym średniowieczu*, s. 39–42;

7) R. Jop, *Zarys dziejów kancelarii*, s. 12.

2

1425, 28 września, Swarzewiska (?)

Władysław Jagiełło, król polski, przenosi miasto Chełm z prawa polskiego na prawo magdeburskie, określając prawa i przywileje wójta dziedzicznego oraz mieszczan chełmskich.

Or.: Spłonął w 1791 r.; (Lustracja 1789 r.): Trzeci przywilej pod imieniem Najjaśniejszego Władysława króla polskiego — roku 1425 wydany, ręką królewską ani kanclerską nie zatwierdzony, że jednak za sprawą kanclerza nastąpił, pod tymże przywilejem ręką przywilej piszącą zanotowaną jest;

Obl.: 1) Transumpt fragmentów: MKI, t. 20, k. 25v–26v (w dokumencie króla Aleksandra z 1502 r. dla wójta dziedzicznego Chełma, Pawła Kamienieckiego z Pomianowa). Data dzienna wpisu nieznaną, tytuł: *Privilegium super advocatiam Chelmensensem*;

2) Transumpt fragmentów: MKI, t. 21, k. 48–49 (w dokumencie króla Aleksandra, wystawionym dla Pawła Kamienieckiego z Pomianowa w 1504 r., zawierającym potwierdzenie nadania wójtostwa chełmskiego);

3) Kgch, RMO, sygn. 178 k. 993v–995 (1780);

Reg.: 1) AmCh, sygn. 1, k. 58 (1633);

2) AmCh, sygn. 24, k. 2–2v (Lustracja 1789 r.);

3) Kgch, RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791);

Wyd.: 1) B. Zimmer, *Miasto Chełm*, s. 213–214;

2) ZDM, cz. 8, nr 2565;

Tłum.: B. Zimmer, *Miasto Chełm*, s. 214–215;

Lit.: 1) S. Paulowa, *Przywileje królewskie*, s. 161;

2) S. Skibiński, *Losy akt*, s. 8;

3) S. Skibiński, *Przywileje lokacyjne*, s. 1, 4;

4) B. Zimmer, *Miasto Chełm*, s. 25, 26;

5) R. Szczygieł, *Jagiellońska lokacja Chełma*, s. 34–35;

6) R. Szczygieł, *Miasto w późnym średniowieczu*, s. 43–44;

7) R. Jop, *Zarys dziejów kancelarii*, s. 12.

3

1439, 4 lipca, Krasnystaw

Władysław III, król polski, ustanawia w Chełmie trzydniowy jarmark rozpoczynający się na święto Narodzenia Najświętszej Maryi Panny i zwalnia miasto od podwód.

Or.: Nieznany;

Reg.: AmCh, sygn. 24, k. 3–3v (Lustracja 1789 r.).

4

1456, 28 grudnia, Chełm

Dekret podkomorzego ziemi chełmskiej Kanimira (Stanisława) z Kunratic, Brudzowic, Mazowszan i Stepankowic (?) ustanawiający granice między Chełmem a wsią Kobyłe.

Or.: Spłonął w 1791 r. (*Lustracja 1789 r.*): — — *dzieło podkomorzego ziemi chełmskiej, pod imieniem tegoż podkomorzego na ćwiartce zepsutego pergaminu przy wiszącym znaku pieczęci wydane;*

Obl.: Kgch. RMO, sygn. 178, k. 979–979v (1780);

Reg.: 1) AmCh, sygn. 24, k. 3–3v (*Lustracja 1789 r.*);
2) Kgch, RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791).

5

1502, 24 sierpnia, Mińsk

Aleksander, król polski, uwalnia mieszczan chełmskich od obowiązku postugi staroście chełmskiemu Jerzemu Krupskiemu z Orchowa przy wystawieniu zamku królewskiego w Chełmie.

Or.: Nieznany;

Obl.: MKI, t. 20, k. 24v;

Reg.: 1) AmCh, sygn. 1, k. 58 (1633);
2) AmCh, sygn. 24, k. 11 (*Lustracja 1789 r.*);
3) MRPS, t. 3, nr 624.

6

1504, (?) listopada⁵⁰, Kraków

Aleksander, król polski, nadaje miastu Chełm dwa jarmarki, na św. Stanisława i św. Andrzeja Apostoła.

Org.: Nieznany. (*Lustracja 1789 r.*, k. 2): *Ten jednak przywilej dla dawności zniszczony. Pergamin, na którym zapisany jest zgnilizną zepsuty. Podpisem ręki królewskiej upoważnionym nie został. Wzmocnia go wszelako podpis kanclerski Jana Łasko kanclerza wielkiego koronnego. Pieczęć wielka koronna na wosku wyciśniona, dawnością wieku wyblakły atrament i słowa w miejscach zepsutego pergaminu poginione, zaledwie widzieć się dają. — — Ten na ostatek przywilej, aby sposobem oblaty w akta którekolwiek publiczne miał być wprowadzonym, na tym zestarzałym pergaminie zaświadczenia widzieć nie można — —⁵¹;*

Obl.: Kgch. RMO, sygn. 178, k. 973v–974v (1780);

Reg.: 1) *Lustracja 1616*, k. 25;
2) AmCh, sygn. 24, k. 2 (*Lustracja 1789 r.*).

⁵⁰ *Lustracja 1616* daty dziennej wystawienia dokumentu dokładnie nie podaje (*de data et actu Cracoviae post festum Omnium Sanctorum*), k. 25. Tak samo *Lustracja 1789 r.* (*w Krakowie roku 1504 datowany*), k. 2, być może z powodu odnotowanego w niej zniszczenia dokumentu.

⁵¹ Błędna informacja.

7

1519, 20 września, Kraków

Zygmunt I, król polski, ustala warunki propinacji i sprzedaży gorzałki w Chełmie oraz nakazuje, aby roczny dochód z handlu trunkami został przeznaczony na potrzeby miasta.

Org.: Spłonął w 1791 r. (*Lustracja 1789 r.*, k. 2v): — — przez Piotra, biskupa przemyskiego, podkanclerzego koronnego podpisany — — od którego pieczęć, znać kiedyś wisząca, odpadła — — w którekolwiek akta sposobem oblaty zaświadczone nie jest⁵²;

Obl.: Kgch. RMO, sygn. 178, k. 979v–980 (1780);

Reg.: 1) *Lustracja 1616*, k. 24v;

2) AmCh, sygn. 24, k. 2v–3 (*Lustracja 1789 r.*);

3) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791).

8

1523, 19 czerwca, Kraków

Zygmunt I, król polski, potwierdza postanowienia dokumentu króla Władysława III z 1439 r. dotyczące jarmarku w Chełmie⁵³ i dodatkowo przeznaczają dochody z mostowego, woskobojni, jarmarcznego i składnego na reperację umocnień miasta Chełma.

Org.: Spłonął w 1791 r. (*Lustracja 1789 r.*, k. 3–3v) dokument podpisany przez kanclerza wielkiego koronnego, pieczęć wyciśnięta w wosku. Według lustracji, nigdzie nie oblatowany⁵⁴;

Obl.: Kgch. RMO, sygn. 178, k. 991–993v (1780);

Reg.: 1) AmCh, sygn. 1, k. 58 (1633);

2) AmCh, sygn. 24, k. 3–3v (*Lustracja 1789 r.*);

3) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791).

9

1541, 13 grudnia, b. m.

Ordynacja Zygmunta Augusta, króla polskiego, w sprawie konfliktu między mieszczanami chełmskimi a starostą chełmskim o przeznaczenie dochodów miejskich oraz ustanawiająca skład soli w Chełmie i pozwalająca mieszczanom na wolny wyręb w lasach starościńskich, z wykorzystaniem ściętego drewna na własne potrzeby.

Org.: Spłonął w 1791 r. (*Lustracja 1789 r.*): — — podpisany przez sekretarza królewskiego, z pieczęcią wielką koronną, na pergaminie;

Obl.: Kgch. RMO, sygn. 178, k. 980v–983 (1780);

⁵² Błędna informacja.

⁵³ Patrz dokument nr 3 niniejszego katalogu.

⁵⁴ Błędna informacja.

- Reg.:** 1) *Lustracja 1616*, k. 26;
 2) AmCh, sygn. 1, k. 58 (1633);
 3) AmCh, sygn. 24, k. 3v (*Lustracja 1789 r.*);
 4) Kgch, RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791).

10

1546, 13 lutego, Kraków

Zygmunt I, król polski, zatwierdza postanowienia Władysława III w sprawie dwudniowego jarmarku w Chełmie (1439)⁵⁵ i przedłuża go o kolejne cztery dni⁵⁶.

Org.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) dokument podpisany przez podkanclerzego, pieczęć wielka koronna;

Obl.: Kgch. RMO, sygn. 178, k. 974v–975v (1780);

- Reg.:** 1) *Lustracja 1616*, k. 25v;
 2) AmCh, sygn. 1, k. 58 (1633);
 3) AmCh, sygn. 24, k. 3v (*Lustracja 1789 r.*);
 4) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791).

11

1548, 16 stycznia, Piotrków

Dekret Zygmunta Augusta, króla polskiego, w sprawie pomiędzy mieszczanami chełmskimi a celnikami, dotyczącej bezprawnie pobieranego cła, zwanego skopne.

Org.: Nieznany;

- Reg.:** 1) *Lustracja 1616*, k. 26–26v;
 2) AmCh, sygn. 1, k. 58 (1633 r.).

12

1550, 11 grudnia, b. m.

Zygmunt August, król polski, potwierdza przywilej Zygmunta I w sprawie jarmarków (1546)⁵⁷ w Chełmie oraz nadaje miastu dochody z wagi, mostowego, jarmarcznego, woskobojni i inne, nakazując, aby zostały przeznaczone na naprawę wieży i fortyfikacji chełmskich.

Org. Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) podpisany przez podkanclerzego koronnego Jana Ocieskiego, pieczęć wielka koronna;

Obl.: Kgch. RMO, sygn. 178, k. 987–989 (1780);

- Reg.:** 1) *Lustracja 1616*, k. 24v;
 2) AmCh, sygn. 1, k. 58 (1633);

⁵⁵ W dokumencie z 1439 r. mowa o jarmarku trzydniowym (patrz nr 3 niniejszego katalogu).

⁵⁶ W rejestrze dokumentów z 1633 r. mowa o przedłużeniu jarmarku o sześć dni (APL, AmCh, sygn. 1, k. 58); w rejestrze z 1791 r. mowa o sześciu jarmarkach (APL, Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247; 1791 r.).

⁵⁷ Patrz nr 10 niniejszego katalogu.

- 3) AmCh, sygn. 24, k. 3v (*Lustracja 1789 r.*);
- 4) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791).

13

1556, 9 września, Wilno

Zygmunt August, król polski, zwalnia mieszczan chełmskich z konieczności płacenia ceł w granicach Królestwa.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) podpisany przez króla, z pieczęcią większą koronną;

- Obl.:** 1) MKI, t. 87, k. 477–477v;
2) Kgch. RMO, sygn. 178, k. 985v–987 (1780);

- Reg.:** 1) *Lustracja 1616*, k. 24v–25;
2) AmCh, sygn. 1, k. 58 (1633);
3) AmCh, sygn. 24, k. 6v (*Lustracja 1789 r.*);
4) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791);
5) MRPS, t. 5, nr 7566.

14

1557, 7 grudnia, Wilno

Zygmunt August, król polski, potwierdza wszystkie przywileje i wolności nadane Chełmowi przez swych poprzedników i nakazuje, aby obcy, którzy chcą korzystać z tych wolności, złożyli przysięgę na prawo miejskie przed wójtem i rajcami chełmskimi, stając się prawowitymi mieszczanami.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) dokument podpisany przez biskupa chełmskiego Jana Przerębskiego, kanclerza wielkiego koronnego z pieczęcią większą koronną;

- Obl.:** 1) MKI, t. 91, k. 49v–51v;
2) Kgch. RMO, sygn. 178, k. 989–991 (1780);

- Reg.:** 1) *Lustracja 1616*, k. 25v–26;
2) AmCh, sygn. 1, k. 58 (1633);
3) AmCh, sygn. 24, k. 6v–7 (*Lustracja 1789 r.*);
4) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791);
5) MRPS, t. 5, nr 8153.

15

1558, 12 maja, Wilno

Zygmunt August, król polski, nadaje mieszczanom chełmskim wyznania katolickiego wolność propinacji wszelkich trunków, przeznaczając prowent z niej na restaurację miasta i wyznacza karę 200 złotych grzywny dla każdego Żyda, który by przeciwko temu przywilejowi wystąpił prowadząc własny wyszynk.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) dokument podpisany przez biskupa chełmskiego Jana Przerębskiego, kanclerza wielkiego koronnego z pieczęcią woskową;

- Obl.:** 1) MKI, t. 91, k. 209v–210;
2) Kgch. RMO, sygn. 178, k. 972v–973v (1780);

- Reg.:** 1) *Lustracja 1616*, k. 25;
 2) AmCh, sygn. 1, k. 58 (1633);
 3) AmCh, sygn. 24, k. 8v (*Lustracja 1789 r.*);
 4) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791);
 5) MRPS, t. 5, nr 8296.

16

1558, 26 sierpnia, Krasnystaw

Dekret Zygmunta Augusta, króla polskiego, rozsądający spór między Żydami chełmskimi a władzami i pospólstwem miasta Chełma dotyczący powinności finansowych Żydów za posiadane nieruchomości i przywileje handlowe.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) dokument pergaminowy, bez pieczęci, podpisany przez Jana Ocieskiego, kanclerza wielkiego koronnego;

- Reg.:** 1) *Lustracja 1616*, k. 25;
 2) AmCh, sygn. 24, k. 7v (*Lustracja 1789 r.*);
 3) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791 r.).

17

1559, 17 kwietnia, Kraków

Zygmunt August, król polski, potwierdza przywilej swego poprzednika, Zygmunta I z 1519 r.⁵⁸, dotyczący propinacji gorzałki przez mieszczan chełmskich.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) dokument z pieczęcią większą koronną, podpisany przez Filipa Padniewskiego, podkanclerzego koronnego;

Obl.: MKI, t. 95, k. 85–86;

- Reg.:** 1) *Lustracja 1616*, k. 24v;
 2) AmCh, sygn. 1, k. 58v (1633);
 3) AmCh, sygn. 24, k. 9 (*Lustracja 1789 r.*);
 4) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247 (1791);
 5) MRPS, t. 5, nr 8694.

18

1572, 22 maja, Warszawa

Zygmunt August, król polski, potwierdza postanowienia przywileju Władysława II z 1392 r., w którym władca przeniósł miasto Chełm z prawa polskiego i ruskiego na prawo magdeburskie.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) dokument podpisany przez Franciszka Kraśńskiego, podkanclerzego koronnego, z przywieszoną pieczęcią wyciśniętą w wosku;

- Reg.:** 1) *Lustracja 1616*, k. 24;
 2) AmCh, sygn. 24, k. 2 (*Lustracja 1789 r.*);
 3) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

⁵⁸ Zob. dokument nr 7.

19

1578, 10 lutego, Warszawa

*Stefan, król polski, potwierdza postanowienia przywileju Zygmunta Augusta z 1556 r. w sprawie wolności celnych mieszczan chełmskich*⁵⁹.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) dokument z pieczęcią koronną, podpisany przez króla;

Reg.: 1) *Lustracja 1616*, k. 25;

2) AmCh, sygn. 24, k. 9 (*Lustracja 1789 r.*);

3) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

20

1578, 20 czerwca, Lwów

Stefan, król polski, nakazuje, aby wójt chełmski wybierany był przez starostę chełmskiego, spośród czterech kandydatów przedstawionych mu do nominacji przez mieszczan.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.;

Reg.: 1) *Lustracja 1616*, k. 25v;

2) AmCh, sygn. 1, k. 58v (1633);

3) AmCh, sygn. 24, k. 12 (*Lustracja 1789 r.*);

4) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

21

1580, 1 stycznia, Warszawa

*Stefan, król polski, rozsądza spór mieszczan chełmskich ze starostą chełmskim Aleksandrem Łaszczem*⁶⁰, *dotyczący spornych pól, opłat od propinacji, miejsca wolnego wrębu w lasach królewskich z przeznaczeniem drewna na opał i budowę domów po pożarze Chełma, opłaty targowej, szarwarków i innych.*

Oryg.: Spłonął w 1791 r.;

Obl.: 1) MKI, t. 123, k. 74v–76v;

2) Kgch. RMO, sygn. 178, k. 983v–985v (1780);

Reg.: 1) AmCh, sygn. 1, k. 58v (1633);

2) AmCh, sygn. 24, k. 12 (*Lustracja 1789 r.*);

3) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247–247v (1791 r.).

⁵⁹ Zob. dokument nr 13.

⁶⁰ W APL, AmCh, sygn. 24, k. 12 (*Lustracja 1789 r.*), k. 10, błędnie podano starostę Jana Łaszczę, który swoje urzędowanie rozpoczął dopiero w grudniu 1582 r., patrz: *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, Kórnik 1992, nr 1430.

22

1582, 5 września, Chełm

Rewizorowie królewscy, na mocy reskryptu króla polskiego Stefana z 1580 r.⁶¹, wydają dekret w sprawie sporu pomiędzy mieszczanami chełmskimi a starostą chełmskim Aleksandrem Łaszczem.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.;

Obl.: Wpisany do Kgch pod datą 22 VIII 1647 r., księga nie zachowała się;

Reg.: 1) AmCh, sygn. 24, k. 10 (*Lustracja 1789 r.*);
2) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

23

1616, 6 czerwca, Warszawa

Zygmunt III, król polski, ustanawia w Chełmie sześć nowych jarmarków.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) dokument podpisany przez króla;

Obl.: Kgch. RMO, sygn. 178, k. 977v–978 (z 1780 r.);

Reg.: 1) AmCh, sygn. 1, k. 58v (1633);
2) AmCh, sygn. 24, k. 10v (*Lustracja 1789 r.*);
3) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

24

1616, 6 czerwca, Warszawa

Zygmunt III, król polski, zatwierdza zapisy księdza Bartłomieja, proboszcza chełmskiego kościoła szpitalnego z 1553 r., który wyznaczył kolatorów swych dóbr, zapisanych na rzecz szpitala w Chełmie.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) dokument z przywieszoną pieczęcią, podpisany przez króla;

Obl.: Kgch. RMO, sygn. 178, k. 976v–977v (1780);

Reg.: 1) AmCh, sygn. 1, k. 58v (1633);
2) AmCh, sygn. 24, k. 10v (*Lustracja 1789 r.*);
3) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791)⁶².

25

1616, b.m.d.

Zygmunt III, król polski, zakazuje przedmieszczanom chełmskim propinacji trunków.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.;

⁶¹ Patrz niniejszy katalog, dokument nr 21.

⁶² Regestr z tego roku łączy w jednym treść dwóch dokumentów: o zapisach księdza Bartłomieja i o propinacji w Chełmie (patrz niniejszy katalog, dokument nr 25).

- Reg.:** 1) AmCh, sygn. 1, k. 58v (1633);
2) AmCh, sygn. 24, k. 13 (*Lustracja 1789 r.*);
3) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

26

1616, b.m.d.

Kopia lustracji starostwa chełmskiego z regestem czternastu przywilejów miasta Chełma wystawionych przez królów polskich w latach 1392–1578.

Oryg.: Nieznany.

Obl.: MK, Lustracje, dz. XVIII, 47, k. 24–43;

- Reg.:** 1) AmCh, sygn. 24, k. 13 (*Lustracja 1789 r.*);
2) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

27

1633, 22 lutego, Kraków

Władysław IV, król polski, potwierdza postanowienia dekretu króla Stefana z 1580 r. w sprawie sporu pomiędzy mieszczanami chełmskimi a starostą chełmskim Aleksandrem Łaszczem⁶³.

Oryg.: Nieznany;

Reg.: AmCh, sygn. 24, k. 9 (*Lustracja 1789 r.*).

28

1633, 28 lutego, Kraków

Władysław IV, król polski, zatwierdza treść czternastu dokumentów (przywileje, dekrety, lustracja) z lat 1425–1616⁶⁴, znajdujących się w archiwum miasta Chełma i przywiezionych na sejm koronacyjny w celu konfirmacji.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) dokument z pieczęcią koronną, z podpisem króla i sekretarza Daniela Iżyckiego;

- Reg.:** 1) AmCh, sygn. 24, k. 11–13 (*Lustracja 1789 r.*);
2) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

29

1649, 27 czerwca, Warszawa

Jan Kazimierz, król polski, konfirmuje dokument Władysława IV z 1633 r., zawierający potwierdzenie postanowień czternastu przywilejów nadanych Chełmowi przez władców polskich⁶⁵.

⁶³ Patrz niniejszy katalog, dokument nr 21.

⁶⁴ Zob. dokumenty nr 2, 5, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 20, 23, 24, 25.

⁶⁵ Patrz niniejszy katalog, dokument nr 28.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.; (*Lustracja 1789 r.*) dokument z pieczęcią koronną, podpisany przez króla;

Reg.: 1) AmCh, sygn. 24, k. 13v (*Lustracja 1789 r.*);
2) Kgch, RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

30

1659, 23 lutego, Warszawa

Jan Kazimierz, król polski, nadaje Chełmowi na okres czterech lat wolność od opłat za propinację i nakazuje, aby dochód z niej został przeznaczony na odbudowę miasta po pożarze.

Oryg.: Nieznany;

Obl.: Kgch, RMO, sygn. 178, k. 975v–976v (1780);

Reg. 1) AmCh, sygn. 24, k. 13v–14 (*Lustracja 1789 r.*);
2) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

31

1661, b.m.d.

Lustracja starostwa chełmskiego zawierająca między innymi skargę mieszczan chełmskich, wykaz domów znajdujących się w mieście i na wałach oraz opisująca grunty miejskie.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.;

Obl.: 1) Kgch. RMO, sygn. 78, s. 1298–1330;

Reg.: 1) AmCh, sygn. 24, k. 14 (*Lustracja 1789 r.*);
2) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791);

Wyd.: *Lustracja województwa ruskiego 1661–1665*, cz. 3, *Ziemia halicka i chełmska*, wyd. E. i K. Arłamowscy, W. Kaput, Wrocław 1986.

32

1662, 12 lipca, b.m.

Jan Kazimierz, król polski, zezwala mieszczanom chełmskim na wolny wyrąb w lasach rudzkich.

Oryg.: Nieznany;

Reg.: AmCh, sygn. 24, k. 14v (*Lustracja 1789 r.*).

33

1668, 26 lipca, b.m.

Jan Kazimierz, król polski, wydaje przywilej dotyczący propinacji w mieście Chełmie, z której dochód ma być przeznaczony na umocnienie fortyfikacji miejskich (treść dokumentu niepewna)⁶⁶.

Oryg.: Nieznany;

Obl.: Kgch. RMO, sygn. 178, k. 978–978v (1780).

34

1669, 6 października, Kraków

Michał, król polski, potwierdza dokument Jana Kazimierza z 1649 r.⁶⁷, zawierający czternaście przywilejów wystawionych dla miasta Chełma, potwierdzonych przez Władysława IV w 1633 r.

Oryg.: Spłonął w 1791 r. (*Lustracja 1789 r.*) dokument z pieczęcią koronną, podpisany przez króla;

Reg.: 1) AmCh, sygn. 24, k. 14 (*Lustracja 1789 r.*);
2) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

35

1676, 20 kwietnia, Kraków

Jan III, król polski, potwierdza dokument Michała I z 1669 r.⁶⁸, zawierający czternaście przywilejów wystawionych dla miasta Chełma, potwierdzonych przez Władysława IV w 1633 r. i Jana Kazimierza w 1649 r.

Oryg.: Nieznany. (*Lustracja 1789 r.*) dokument z pieczęcią koronną, podpisany przez króla;

Reg.: AmCh, sygn. 24, k. 14v (*Lustracja 1789 r.*).

36

1676, b.m.d.

Przywilej Jana III, króla polskiego, dotyczący propinacji w Chełmie i nadający miastu różne wolności.

Oryg.: Nieznany⁶⁹;

Reg.: Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

⁶⁶ Patrz niniejszy katalog, dokument nr 30.

⁶⁷ Zob. dokument nr 29.

⁶⁸ Zob. dokument nr 34.

⁶⁹ Dokument znany tylko z lakonicznego streszczenia z 1791 r.

37

1700, 11 lub 17 maja, Warszawa

August II, król polski, potwierdza dokument Jana III z 1676 r.⁷⁰, zawierający czternaście przywilejów wystawionych dla miasta Chełma, potwierdzonych przez Władysława IV w 1633 r., Jana Kazimierza w 1649 r. i Michała w 1669 r.

Oryg.: Spłonął w 1791 r. (*Lustracja 1789 r.*) dokument z pieczęcią koronną, podpisany przez króla;

Reg.: 1) AmCh, sygn. 24, k. 14v (*Lustracja 1789 r.*);
2) Kgc. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

38

1748, 20 lipca, Warszawa

August III, król polski, potwierdza dokument Augusta II z 1700 r.⁷¹, zawierający czternaście przywilejów wystawionych dla miasta Chełma, potwierdzonych przez Władysława IV w 1633 r., Jana Kazimierza w 1649 r., Michała w 1669 r. i Jana III w 1676 r. Ponadto zatwierdza treść przywileju Jana Kazimierza z 1662 r. zezwalającego mieszczanom chełmskim na wolny wyrąb w lasach rudzkich⁷².

Oryg.: Nieznany. (*Lustracja 1789 r.*) dokument z pieczęcią koronną, podpisany przez króla;

Reg.: AmCh, sygn. 24, k. 14v (*Lustracja 1789 r.*).

39

1780, 17 lipca, b.m.

Dekret króla Stanisława Augusta w sprawie konfliktu pomiędzy Żydami chełmskimi, starostą chełmskim i mieszczanami chełmskimi, dotyczącego spraw gospodarczych.

Oryg.: Nieznany;

Reg.: AmCh, sygn. 24, k. 15 (*Lustracja 1789 r.*).

40

1783, 1 stycznia, b.m.

Dekret w sprawie konfliktu pomiędzy Żydami chełmskimi, starostą chełmskim i mieszczanami chełmskimi, dotyczącego spraw gospodarczych i administracyjnych.

Oryg.: Nieznany;

Reg.: AmCh, sygn. 24, k. 16 (*Lustracja 1789 r.*).

⁷⁰ Patrz niniejszy katalog, dokument nr 35.

⁷¹ Zob. dokument nr 37.

⁷² Zob. dokument nr 32.

41

1783, 30 maja, b.m.

Dekret w sprawie konfliktu pomiędzy Żydami chełmskimi, starostą chełmskim i mieszczanami chełmskimi, dotyczącego spraw gospodarczych i administracyjnych.

Oryg.: Nieznany;

Reg.: AmCh, sygn. 24, k. 21v (*Lustracja 1789 r.*).

42

1789, b.m.d.

Stanisława August, król polski, potwierdza dokument Augusta III z 1748 r.⁷³, zawierający czternaście przywilejów wystawionych dla miasta Chełma, potwierdzonych przez Władysława IV w 1633 r., Jana Kazimierza w 1649 r., Michała w 1669 r., Jana III w 1676 r. i Augusta II w 1700 r.

Oryg.: Spłonął w 1791 r.;

Reg.: 1) AmCh, sygn. 24, k. 15 (*Lustracja 1789 r.*);
2) Kgch. RMO, Akta luźne, sygn. 110, k. 247v (1791).

43

1789, b.m.d.

Lustracja starostwa chełmskiego zawierająca między innymi spis trzydziestu dokumentów miejskich z lat 1392–1789.

Oryg.: Nieznany.

Obl.: AmCh, sygn. 24, k. 1v–25v (*Lustracja 1789 r.*).

⁷³ Zob. dokument nr 38.

**Robert Jop, *Chełm City Archive in Old Poland period.*
*Catalogue of documents from 1392–1794***

Summary

Old Poland collection of Chełm City Archive includes privileges received from Polish kings, decrees of royal courts, documents issued by district officials (e.g. starosta) and records of city courts. The City Council did not take satisfactory care of the books. In second half of 17th century a practice started of taking the records out of the archive and storing them in councilmen's homes. This resulted in loss of records due to city fires. In 1740s, first resolutions were passed requiring deposition of archived records in the city archive, however only the resolutions of city council of late 1780s and early 1790s have led to improved safety of the records. Privileges issued by Polish kings for Chełm, as well as other documents, were subject to particular care. Until early 1790s, no losses were recorded in the diplomatic fond of the city archive. Only in 1791, at least 29 city documents have burned in the house of *viceadvocatus* Józef Boguchwalski. The rest was probably destroyed by Russian military after the Battle of Chełm, which took place on 8th June 1794. The paper contains a catalogue of documents issued for the city in 1392–1789, some of which are preserved until today as copies and registers.

Słowa kluczowe: archiwum, Chełm, dyplomatyka, katalog dokumentów

Keywords: archive, Chełm, diplomacy, catalogue of documents